

1. मॉड्यूल आणि त्याच्या संरचनेचा तपशील

मॉड्यूल तपशील	
विषयाचे नाव	अकाउंटन्सी
कोर्स नाव	अकाउंटन्सी 01 (अकरावी , सेमेस्टर - 1)
मॉड्यूल नाव	लेखाचा सिद्धांत आधार - भाग 1
मॉड्यूल आयडी	केएके_10201 (keac १०२०१)
पूर्व-आवश्यकता	लेखा अर्थ आणि उद्दीष्टे मूलभूत ज्ञान
उद्देश	या धड्यातून गेल्यानंतर, शिकणारे समजू शकतील: <ul style="list-style-type: none"> साधारणपणे स्वीकारलेला लेखा सिद्धांत (GAAP) लेखा संकल्पना
सूचनक शब्द	जीएएपी, लेखा संकल्पना

2. विकास कार्यसंघ

भूमिका	नाव	सदस्यत्व
राष्ट्रीय MOOC समन्वयक (एनएमसी)	प्रो. अमरेंद्र पी बेहरा	सीआयईटी, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
कार्यक्रम समन्वयक	डॉ महंमद. ममूर अली	सीआयईटी, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
कोर्स समन्वयक (सीसी) / पीआय	प्रो. शिप्रा वैद्य	डीईएसएस, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
विषय विषय तज्ज्ञ (एसएमई)	श्री राजेश कुमार	सरकार सर्वोदय बाल विद्यालय, लोक विहार, पितामपुरा, दिल्ली
पुनरावलोकन टीम	प्रो. सुरेंद्र कुमार	पीजीडीएव्ही कॉलेज, विद्यापीठ, दिल्ली
अनुवादक	डॉ रूपेश एस शहा	

अनुक्रमणिका:

1. परिचय
2. साधारणपणे स्वीकारलेले लेखा सिद्धांत (जीएएपी)
3. मूलभूत लेखा संकल्पना
4. सारांश

१. परिचय

अकाउंटिंग म्हणजे वित्तीय व्यवहारांचे रेकॉर्डिंग, वर्गीकरण आणि सारांश आणि त्यातील निकालांचे स्पष्टीकरण. या मागील हेतू त्याच्या वापरकर्त्यांना त्यांच्या व्यवसायाच्या आर्थिक कामगिरी बद्दल उपयुक्त आणि निर्णय योग्य माहिती प्रदान करणे आहे. लेखा माहिती असणे महत्वाचे आहे **विश्वसनीय** आणि **तुलनात्मक**. हे केवळ तेव्हाच शक्य आहे जेव्हा वित्तीय स्टेटमेन्टद्वारे विस्तारित माहिती घटना आणि व्यवहार ओळखण्यासाठी प्रक्रियेच्या संपूर्ण लेखा धोरण, तत्त्वे आणि पद्धतींवर आधारित असते, माहितीच्या वापरकर्त्यांकडे अहवाल देण्याकरिता निकाल मोजण्यासाठी आणि सारांशित करतात.

लेखा प्रक्रियेमध्ये एकसमानता आणि सुसंगतता आणण्यासाठी आणि लेखा माहितीच्या वेगवेगळ्या वापरकर्त्यांपर्यंत त्याची उपयुक्तता वाढविण्यासाठी लेखाच्या सिद्धांताच्या आधारावर तत्त्वे, संकल्पना, नियम आणि मार्गदर्शक तत्त्वे असतात. हे मॉड्यूल सामान्यतः स्वीकारलेले लेखा सिद्धांत (जीएएपी) आणि मूलभूत लेखा संकल्पनांशी संबंधित आहे.

२. सामान्यतः स्वीकारलेले लेखा सिद्धांत (जीएएपी) :

जीएएपी अनुभव आणि पद्धतींमधून प्राप्त केलेल्या कारवाईचे नियम आहेत. हे ऐतिहासिक बदल, सरकारी नियम, तर्क, उपयोग आणि आवश्यकतेवर आधारित आहेत. अमेरिकन इंस्टिट्यूट ऑफ सर्टिफाइड पब्लिक अकाउंटंट (एआयसीपीए) च्या मते, ही तत्त्वे आहेत ज्यांना अधिकृत अधिकृत समर्थन आहे. जीएएपी मूलभूत कल्पना किंवा मूलभूत गृहितकांशी संबंधित आहे आणि वित्तीय लेखाच्या मूलभूत सिद्धांत आणि अभ्यासाशी संबंधित आहे आणि लेखा पेशाद्वारे विकसित आणि स्वीकारलेल्या सर्व लेखा क्रियाकलापांसाठी ब्रॅड कार्यरत नियम म्हणून संदर्भित आहेत. लेखाच्या मूलभूत कल्पनांचे वर्णन करण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या विविध अटी संकल्पना, पोस्ट्युलेट्स, प्रोजेक्शन, गृहीतके, मूलभूत तत्त्वे, अधिवेशन नियम इ.

3. मूलभूत लेखाविषयक संकल्पना

मूलभूत लेखा संकल्पनांना मूलभूत कल्पना किंवा धारणा म्हणून संदर्भित केले जाते ज्यात सार्वत्रिक अनुप्रयोग आहेत. खाली महत्वाच्या संकल्पनांवर चर्चा केली.

३.१ व्यवसाय अस्तित्व

व्यवसाय अस्तित्वाची संकल्पना गृहित धरते की व्यवसायाचे त्याच्या मालकांपेक्षा वेगळे आणि स्वतंत्र अस्तित्व आहे. सर्व नोंदी व्यवसायाच्या दृष्टिकोनातून ठेवली जातात. याचा अर्थ असा की हिशेब करण्याच्या उद्देशाने व्यवसाय आणि त्यातील मालकांना दोन स्वतंत्र घटक म्हणून मानले जाईल. हे लक्षात घेऊन, जेव्हा एखादी व्यक्ती व्यवसायात काही पैशांची भांडवल आणते तेव्हा त्यास व्यवसायाचे मालकाचे दायित्व मानले जाते. अशा प्रकारे, स्वतंत्र अस्तित्व (मालक) असे मानले जाते की ते दुसऱ्या विशिष्ट घटकाला (व्यवसाय एकक) पैसे देत आहेत. त्याचप्रमाणे, जेव्हा मालकाने वैयक्तिक वापरासाठी (ड्रायविंग्स) व्यवसायामधून कोणतीही रक्कम किंवा वस्तू काढून घेतल्या तेव्हा त्यास मालकाची भांडवल कमी करणे आणि परिणामी व्यवसायाचे दायित्व कमी करणे मानले जाते. त्याचप्रमाणे, व्यवसायाच्या पुस्तकात मालकाचे वैयक्तिक व्यवहार नोंदवले जात नाहीत, जोपर्यंत त्यात व्यवसाय निधीचा प्रवाह किंवा प्रवाह समाविष्ट नसेल. या लेखा संकल्पनेस वैयक्तिक व्यवहार आणि व्यवसायातील व्यवहार यांच्यात स्पष्ट फरक आवश्यक आहे.

लेखा रेकॉर्ड (अकाउंटिंग रेकॉर्ड) अकाउंट्सच्या पुस्तकात व्यवसाय युनिटच्या दृश्यास्पद असतात आणि मालकाच्या नसतात. म्हणून, व्यवसायाच्या मालमत्ता आणि दायित्वांचे रेकॉर्डिंग आणि अहवाल देताना मालकाची वैयक्तिक मालमत्ता आणि उत्तर दायित्व मानली जात नाही.

३.२ पैशाचे मापन

पैशाची मोजमाप करण्याच्या संकल्पनेत असे म्हटले आहे की केवळ तेच व्यवहार आणि कार्यक्रम नोंदवलेले आहेत जे पैशाच्या संदर्भात व्यक्त केले जाऊ शकतात जसे की वस्तूची विक्री करणे किंवा खर्चाची भरपाई करणे किंवा उत्पन्नाची प्राप्ती इत्यादी. हे सर्व व्यवहार जे आर्थिक दृष्टीने व्यक्त केले जाऊ शकत नाहीत, उदाहरणार्थ, व्यवस्थापकाची नेमणूक, त्याच्या मानवी संसाधनांची क्षमता किंवा त्याच्या संशोधन विभागाची सर्जनशीलता किंवा सामान्य लोकांमधील संस्थेच्या नैतिक कार्यपद्धती एखाद्या संस्थेच्या (फर्मच्या) लेखा रेकॉर्ड मध्ये नोंदविल्या जात नाहीत.

पैशाची मोजमाप करण्याच्या संकल्पनेची आणखी एक महत्त्वाची बाब म्हणजे व्यवहारांची नोंदी भौतिक युनिट्समध्ये नसून आर्थिक युनिटमध्ये ठेवावी लागतात. उदाहरणार्थ, एखाद्या संस्थेच्या एका विशिष्ट दिवशी दोन एकर जागेच्या तुकड्यावर कारखाना, दहा खोल्या असणारी ऑफिस इमारत, तीस वैयक्तिक संगणक, तीस कार्यालयीन खुर्चा आणि टेबल्स, बँक शिल्लक रु. ५,००,०००, वीस-टन वजनाचे कच्चे माल,

आणि तयार वस्तूचे शंभर डिब्बे. या मालमत्ता वेगवेगळ्या युनिट्समध्ये व्यक्त केल्या आहेत, त्यामुळे व्यवसायाच्या एकूण किंमती बदल कोणतीही अर्थपूर्ण माहिती देण्यासाठी जोडली जाऊ शकत नाही. लेखाच्या उद्देशाने, या पैशाच्या दृष्टीने दर्शविल्या जातात आणि रुपयामध्ये नोंदविल्या जातात. या प्रकरणात, फॅक्टरीच्या जागेची किंमत रु. २,००,००,०००, कार्यालयीन इमारत रु. १,००,००,०००, संगणक रू.१५,००,०००, कार्यालयीन खुर्च्या आणि टेबल रू. २,००,०००, कच्चा माल रु. , ३३,००,००० आणि तयार वस्तू रु. ४,००,०००. बँक शिल्लक रु. ५,००,००० .अशा प्रकारे एंटरप्राइझची एकूण मालमत्ता रु.३,५९,००,००० .

पैशाचे मापन गृहित धरणे मर्यादित मुक्त नाही. किंमतींमधील बदलांमुळे पैशाचे मूल्य काही काळासाठी समान राहत नाही.किंमतींच्या वाढीमुळे आज रुपयाचे मूल्य दहा वर्षांपूर्वीच्या तुलनेत खूपच कमी आहे.लेखा पुस्तकात पैशाच्या मूल्यातील बदल प्रतिबिंबित होत नसल्यामुळे लेखा पुस्तकात एखाद्या एंटरप्राइझच्या घडामोडीचा खरा आणि योग्य दृष्टीकोन प्रतिबिंबित करत नाही

३.३ सुस्थितीतील उपक्रम(गोइंग कॉन्सर्न)

सुस्थितीतील उपक्रम(गोइंग कॉन्सर्न) गृहीत धरते की एक व्यावसायिक संस्था (फर्म) आपली कार्ये अनिश्चित काळासाठी सुरू ठेवेल, म्हणजे बऱ्याच काळासाठी आणि नजीकच्या भविष्यात ती काढून टाकली जाणार नाही किंवा बंद केली जाणार नाही. हिशेब ठेवण्याची ही एक महत्त्वाची धारणा आहे कारण शिल्लक पत्रकात मालमत्तेचे मूल्य दर्शविण्याला तो मूलभूत आधार देतो.

मालमत्ता सेवा बंडल म्हणून परिभाषित केली जाऊ शकते. जेव्हा आपण एखादी मालमत्ता खरेदी करतो, उदाहरणार्थ वैयक्तिक संगणक, रु.५०,०००/- ,आपण संगणकाच्या सेवा ही विकत घेत आहोत जे आपल्याला त्याच्या अंदाजे आयुष्यभर मिळणार आहे,समजा पाच वर्षे.त्या वर्षाच्या कमाई पासून रु .,५०,०००/- इतकी संपूर्ण रक्कम आकारणे योग्य ठरणार नाही. . त्याऐवजी, मालमत्तेचा तो भाग जो काही कालावधीत वापरला गेला असेल त्या वर्षाच्या महसुलामधून आकारला जावा.

व्यवसायाच्या सातत्य संबंधित समज आपल्याला त्या कालावधीत केवळ त्या मालमत्तेचा काही भाग वापरला असेल किंवा त्या कालावधीत तो महसूल मिळवायचा असेल आणि उर्वरित रक्कम पुढील वर्षांमध्ये मालमत्तेच्या अंदाजित आयुष्यापर्यंत पुढे नेऊ शकेल.अशा प्रकारे आपण प्रत्येक वर्षी रु १०,०००/- नफा तोटा खाल्यातून खर्च टाकू शकतो.

जर सातत्य गृहित धरले नाही तर संपूर्ण खर्च (सध्याच्या उदाहरणामध्ये रु.५०,०००/-) ज्या वर्षी मालमत्ता खरेदी केली गेली होती त्या वर्षापासून वसूल करणे आवश्यक आहे.

३.४ लेखा कालावधी

लेखा कालावधी म्हणजे त्या कालावधीत त्यांनी नफा कमावला की तोटा झाला आणि त्याच्या संपत्ती व उत्तरदायीत्व (देणी) ची शेवटी नेमकी स्थिती काय आहे हे जाणून घेण्यासाठी त्या कालावधीत एखाद्या एंटरप्राइझची आर्थिक स्टेटमेन्ट तयार केली जातात. अशी माहिती वेगवेगळ्या वापरकर्त्यांद्वारे वेगवेगळ्या हेतूसाठी नियमित अंतराने आवश्यक असते, कारण कोणतीही संस्था त्यांचे आर्थिक परिणाम जाणून घेण्यासाठी जास्त काळ प्रतीक्षा करू शकत नाही कारण वेगवेगळे निर्णय अशा माहितीच्या आधारे नियमित अंतराने घेतले जातात. म्हणून साधारणपणे एका वर्षाच्या कालावधीनंतर, आर्थिक स्टेटमेन्ट्स तयार केली जातात जेणेकरून वापरकर्त्यांना वेळेवर माहिती उपलब्ध होईल. काळाच्या अंतराला लेखा कालावधी म्हणतात.

कंपनी अक्ट २०१३ आणि प्राप्तिकर कायदा सांगतात कि उत्पन्नाची विवरणपत्रे दरवर्षी तयार करावीत. तथापि, काही विशिष्ट परिस्थितींमध्ये अंतरिम आर्थिक विवरणपत्रे तयार करणे आवश्यक आहे. उदाहरणार्थ, भागीदार निवृत्ती वेळी लेखा कालावधी बारा महिन्यांच्या कालावधी पेक्षा भिन्न असू शकतो. या कंपन्यांव्यतिरिक्त ज्यांचे शेअर्स स्टॉक एक्स्चेंजमध्ये सूचीबद्ध आहेत, त्यांना दर तीन महिन्यांच्या कालावधीनंतर नफा आणि आर्थिक स्थिती शोधण्यासाठी त्रैमासिक निकाल प्रकाशित करणे आवश्यक आहे.

३.५ किंमत

किंमतीची संकल्पना आवश्यक आहे कारण सर्व मालमत्ता त्यांच्या खरेदी किंमतीवर खात्यांच्या पुस्तकात नोंदविल्या जातील, ज्यात अधिग्रहण, वाहतूक, स्थापना आणि मालमत्ता वापरण्यास तयार असणे समाविष्ट आहे. स्पष्ट करण्यासाठी, जून 2017 रोजी, एक जुनी मालमत्ता डिटर्जंट पावडर बनविण्याच्या व्यवसायात असलेल्या रवी एंटरप्राइझकडून रु. ५०,००,००० ला खरेदी करण्यात आले. मालमत्ता वाहतूक करण्यासाठी रु १०,००० खर्च केले. याव्यतिरिक्त, चालू स्थितीत आणण्यासाठी दुरुस्तीवर १५,००० रुपये खर्च करण्यात आले आणि त्याच्या स्थापनेवर रु १२५००० त्या एकूण रकमेची या सर्वांची बेरीज म्हणजे रु. 51,50,000. खात्याच्या पुस्तकात नोंद होईल

किंमतीची संकल्पना ऐतिहासिक आहे कारण ती अधिग्रहणाच्या तारखेला दिली गेली आहे आणि वर्षानुवर्षे बदलत नाही. उदाहरणार्थ, एखादी इमारत एखाद्या कंपनीने रु. ५ करोड. मध्ये खरेदी केली असेल तर. खरेदी किंमत येत्या सर्व वर्षांमध्ये समान राहिल, जरी त्याचे बाजार मूल्य बदलू शकते. ऐतिहासिक किंमतीचा अवलंब केल्याने रेकॉर्डिंगमध्ये ऑब्जेक्टिव्हिटी येते. कारण खरेदीच्या कागदपत्रां मधून अधिग्रहण किंमत सहजपणे सत्यापित केली जाऊ शकते. दुसरीकडे, बाजार मूल्य आधार विश्वसनीय नसतो कारण

मालमत्तेचे मूल्य वेळोवेळी बदलू शकते, ज्यामुळे एका कालावधी दरम्यान दुसऱ्या कालावधीत तुलना करणे कठीण होते.

तथापि, ऐतिहासिक किंमत आधारे एक महत्त्वाची मर्यादा अशी आहे की ती व्यवसायाची खरी योग्यता दर्शवित नाही आणि यामुळे लपलेला नफा होऊ शकतो. वाढत्या किंमतींच्या कालावधीत, बाजार मूल्य किंवा किंमत (ज्यामध्ये मालमत्ता स्कॅन बदलला जाईल त्या किंमतीच्या लेखामध्ये दर्शविल्यास गेलेल्या किंमती पेक्षा जास्त असतात) यामुळे लपलेला नफा होतो.

३.६ दुहेरी पैलू (ड्युअल आस्पेक्ट)

दुहेरी पैलू हा हिशेब ठेवण्याचे मूळ किंवा मूलभूत तत्व आहे. खाती पुस्तकात व्यवसायाचे व्यवहार रेकॉर्ड करण्या साठीचा हा आधार आहे. या संकल्पनेत म्हटले आहे की प्रत्येक व्यवहाराचा दुहेरी परिणाम होतो आणि म्हणूनच दोन ठिकाणी रेकॉर्ड केले जावे. दुसऱ्या शब्दांत, किमान दोन खाती व्यवहार रेकॉर्ड करण्यात गुंततील. हे एखाद्या उदाहरणाच्या मदतीने स्पष्ट केले जाऊ शकते. राम यांनी रु ५० लाखांच्या गुंतवणूकीने व्यवसाय सुरू केला. रु ५० लाखांच्या रामने आणलेल्या पैशाच्या परिणामी व्यवसायाच्या मालमत्ता (रोख) मध्ये रु ५० लाखांनी वाढ होईल. त्याच वेळी, मालकाची इक्विटी किंवा भांडवल देखील समान प्रमाणात वाढेल. या व्यवहारामुळे ज्या दोन वस्तू प्रभावित झाल्या आहेत त्या रोख आणि भांडवल खाते आहेत हे दिसून येईल.

हा मुद्दा समजून घेण्यासाठी आणखी एक उदाहरण घेऊ. समजा एखाद्या संस्थेने रु.१० लाख च्या वस्तू रोखीने खरेदी केल्या. यामुळे एकीकडे मालमत्ता (वस्तूचा साठा) वाढेल आणि दुसरीकडे दुसरी मालमत्ता (रोख) कमी होईल. त्याचप्रमाणे जर संस्थेने (फर्म) रु ३० लाख किंमतीची मशीन खरेदी.उधारीवर रिलायबल इंडस्ट्रीज कडून खरेदी करते. यामुळे एकीकडे मालमत्ता (यंत्रसामग्री) आणि दुसरीकडे देणी (लेनदार) वाढेल. सर्व प्रकारच्या व्यवहाराच्या बाबतीत अशा प्रकारचे ड्युअल इफेक्ट लागू होते आणि ते ड्युअल इफेक्ट म्हणून देखील ओळखले जाते.

ड्युअल इफेक्ट सामान्यतः मूलभूत लेखा समीकरणांच्या संदर्भात व्यक्त केले जाते, जे खालीलप्रमाणे आहे:

$$\text{मालमत्ता} = \text{देणी} + \text{भांडवल}$$

दुसऱ्या शब्दांत, हे समीकरण असे नमूद करते की व्यवसायाची मालमत्ता मालक आणि बाहेरील लोकांच्या दाव्यासाठी नेहमीच समान असते. मालकांची इक्विटी (कॅपिटल इक्विटी) आणि बाहेरील व्यक्तींना देयता (लेनदारांची इक्विटी) असे म्हणतात. प्रत्येक व्यवहाराचा ड्युअल इफेक्ट अशा प्रकारे प्रभावित करतो

की समीकरणाच्या दोन्ही बाजूंची समानता कायम ठेवली जाते. सर्व व्यवहारांच्या बाबतीत ड्युअल इफेक्ट व्यवसायाच्या खात्याच्या पुस्तकात नोंदविला जाणे आवश्यक आहे. खरं तर, ही संकल्पना मुख्य भाग आहे लेखाच्या(अकाउंटिंग) दुहेरी एंट्री सिस्टमचा..

३.७ महसूल ओळख (रेव्हइनुई रेकग्रिशन) / (वसूलीकरण)

महसूल ओळख संकल्पनेत आवश्यक आहे की व्यवसायाच्या व्यवहारासाठी मिळालेला महसूल जेव्हा तो प्राप्त होईल तेव्हाच लेखा रेकॉर्डमध्ये समाविष्ट केला जावा.येथे मनात दोन प्रश्न उद्भवतात. प्रथम, महसूल आणि इतर, महसूल केव्हा प्राप्त होईल. महसूल म्हणजे (i) वस्तू विक्रीतून किंवा एखाद्या व्यवसायाद्वारे सेवांच्या; विक्रीच्या आधारे मिळणाऱ्या रोख उत्पन्नाची उत्पत्ती.(ii)एंटरप्राइझच्या संसाधनांचा वापर करून व्याज, रॉयल्टी आणि लाभांश महसूल.

दुसरे म्हणजे, महसूल प्राप्त झाल्याचा कायदेशीर अधिकार आला की प्राप्त झाला असे गृहित धरले जाते, म्हणजे जेव्हा वस्तू विकल्या गेल्या किंवा सेवा दिल्या गेल्या तेव्हाची तारीख. अशाप्रकारे, उधारी विक्री झाल्यावर विक्रीची कमाई केली जाते आणि खरेदीदाराकडून पैसे प्राप्त केल्यावर नव्हे.

भाडे, कमिशन, व्याज इत्यादी उत्पन्नाची वेळ कालावधीवर मान्यता दिली जाते. उदाहरणार्थ, मार्च २०१७ चे भाडे एप्रिल २०१७ मध्ये प्राप्त झाले तरीसुद्धा, March ३१ मार्च २०१७ रोजी संपलेल्या आर्थिक वर्षाच्या नफा-तोटा खात्यात घेतला जाईल आणि एप्रिल २०१७ पासून सुरू होणाऱ्या आर्थिक वर्षात नाही. त्याचप्रमाणे, जर एप्रिल २०१७ चे व्याज आगाऊ मार्च २०१७ मध्ये प्राप्त झाले असले तरीही ३१ मार्च २०१८ च्या नफा तोटा पत्रकात समाविष्ट होईल

महसूल मान्यताच्या या सामान्य नियमात काही अपवाद आहेत. बांधकाम कामा सारख्या कराराच्या बाबतीत, ज्यास बराच वेळ लागतो, पूर्ण होण्यास 2-3 वर्षे लागतात, पूर्ण झालेल्या कराराच्या भागाच्या आधारावर, उत्पन्नाची प्रमाणित रक्कम म्हणावी लागेल. तसेच, जेव्हा भाड्याने खरेदीवर वस्तूची विक्री केली जाते, तेव्हा हप्त्यांमध्ये जमा केलेली रक्कम महसूल मानली जाते

३.८ जुळवणे (मॅटचिंग कन्सेप्ट)

एखाद्या मिळवलेल्या नफ्याची रक्कम किंवा तोटा निश्चित करण्याच्या प्रक्रिये मध्ये विशिष्ट कालावधीत त्या कालावधीत मिळवलेल्या महसुलीतून संबंधित खर्च कमी करणे समाविष्ट असते. जुळणारी संकल्पना या पैलूवर नक्की जोर देते. हे असे नमूद करते की लेखा कालावधीत झालेला खर्च जुळला पाहिजे.त्या कालावधीतील महसुलांसह. यातून हे पुढे आले आहे की हे उत्पन्न मिळवण्यासाठी लागणारा महसूल आणि खर्च समान लेखा कालावधीचा असणे आवश्यक आहे.

आधीच सांगितल्या प्रमाणे, विक्री पूर्ण झाल्यावर किंवा रोख रक्कम प्राप्त झाल्यावर सेवा दिली जाते तेव्हा महसूल ओळखला जातो. त्याचप्रमाणे, पैसे जेव्हा पैसे दिले जातात तेव्हा ओळखला जात नाही परंतु मालमत्ता निर्माण करण्यासाठी मालमत्ता किंवा सेवेचा वापर केला जातो तेव्हा. उदाहरणार्थ, पगार, भाडे आणि विमा यासारख्या खर्चाची तरतूद त्या कालावधी च्या आधारे केली जाते जेव्हा ते संबंधित असतात तेव्हा नव्हे जेव्हा रोख रक्कम दिले जाते. मालमत्ता वापरली जात असलेल्या कालावधीत निश्चित मालमत्तेची घसारा विभाजित केली जाते. वस्तूच्या किंमती त्यांच्या विक्रीवरील कमाईशी कशी जुळतात हे देखील समजून घेऊ या. एका लेखा वर्षाचा नफा किंवा तोटा निश्चित करताना आपण त्या काळात उत्पादित किंवा खरेदी केलेल्या सर्व वस्तूंचा खर्च घेऊ नये तर त्या वर्षाच्या विक्री केलेल्या वस्तूंच्या किंमतीचा विचार केला पाहिजे. या कारणासाठी, विक्री न झालेल्या वस्तूंची किंमत उत्पादित किंवा खरेदी केलेल्या वस्तूंच्या किंमतीमधून वजा करावी.

मॅटचिंग कन्सेप्ट अशा प्रकारे, असे सूचित करते की लेखा वर्षात प्राप्त झालेला सर्व महसूल, त्या वर्षात मिळाला आहे की नाही आणि सर्व खर्च झाला आहे, वर्षात भरला आहे की नाही त्या वर्षाचा नफा किंवा तोटा शोधत असतांना विचारात घेतले पाहिजे.

३.९ पूर्ण प्रकटीकरण (फुल्ल डिस्क्लोजर)

आर्थिक स्टेटमेंटद्वारे प्रदान केलेली माहिती विविध वित्तीय निर्णय घेताना गुंतवणूकदार, सावकार, पुरवठा करणारे आणि इतरांसारख्या लोकांच्या गटाद्वारे वापरली जाते. संस्थेच्या कॉर्पोरेट स्वरूपात, एंटरप्राइझचे कार्य व्यवस्थापित करणारे आणि त्याचे मालक यांच्यात फरक आहे. आर्थिक विवरण ही सर्व इच्छुक पक्षांना आर्थिक माहिती पोहोचविण्याचे एकमेव किंवा मूलभूत माध्यम असते. म्हणूनच, हे महत्त्वाचे ठरते की वित्तीय निवेदनात आर्थिक निर्णय घेण्यासंदर्भात सर्व माहितीचा पूर्ण, वाजवी आणि पुरेसा खुलासा केला जातो.

पूर्ण प्रकटीकरणाच्या सिद्धांतानुसार आवश्यक आहे की एखाद्या एंटरप्राइझच्या आर्थिक कामगिरीशी संबंधित सर्व साहित्य आणि संबंधित तथ्ये आर्थिक स्टेटमेंट्स आणि त्यांच्या सोबतच्या तळटीपांमध्ये पूर्ण आणि पूर्णपणे उघड केली जाणे आवश्यक आहे. हे वापरकर्त्यांना एंटरप्राइझच्या नफा आणि आर्थिक योग्यते बदल योग्य मूल्यांकन करण्यास आणि सक्षम निर्णय घेण्यास मदत करण्यास सक्षम करते.

मटेरियल अकाउंटिंग माहितीचा योग्य खुलासा करण्यासाठी भारतीय कंपन्यांचा कायदा. २०१३ मध्ये एखाद्या कंपनीच्या स्टेटमेंट्स नफा आणि तोटा आणि ताळेबंद (बॅलन्स शीट) तयार करण्यासाठी ज्याचे सक्तीने पालन करणे आवश्यक आहे. सेबीसारख्या नियामक संस्था कंपन्यांनी नफेखोरी व परिस्थितीबाबतचा खरा आणि योग्य दृष्टिकोन दर्शविण्याबाबत संपूर्ण खुलासे करण्याचे आदेश दिले आहेत.

३.१० सुसंगतता (कन्सिस्टन्सी)

आर्थिक स्टेटमेन्टद्वारे दिलेली लेखा माहिती एंटरप्राइझच्या कार्याबद्दल निष्कर्ष काढण्यास उपयुक्त ठरेल फक्त जेव्हा ते कालावधीसह तसेच इतर उद्योगांच्या कामकाजाशी तुलना करण्यास अनुमती देते. अशा प्रकारे, दोन्ही आंतर-फर्म आणि आंतर-कालावधी तुलना करणे आवश्यक आहे. हे केवळ तेव्हाच शक्य होईल जेव्हा लेखांकन धोरणे आणि उपक्रम त्यानंतरच्या पद्धती एकसारख्या असतील आणि कालावधी च्या कालावधीत सुसंगत असतील.

उदाहरण देण्यासाठी, एखाद्या गुंतवणूकदारास मागील वर्षाच्या तुलनेत चालू वर्षात एखाद्या एंटरप्राइझची आर्थिक कामगिरी जाणून घ्यायची इच्छा असते. मागील वर्षाच्या तुलनेत यंदाच्या निव्वळ नफ्याची तुलना करून हे केले जाऊ शकते. परंतु, जर लेखा धोरण स्वीकारले गेले तर दोन वर्षातील घसारा संदर्भात सांगा, नफा आकडेवारीची तुलना केली जाऊ शकत नाही. कारण मागील दोन वर्षात स्टॉकच्या मूल्यांकनासाठी अवलंबलेली पद्धत विसंगत आहे. म्हणूनच हे महत्वाचे आहे की वित्तीय स्टेटमेन्ट तयार करताना सुसंगततेची संकल्पना पाळली पाहिजे जेणेकरून दोन लेखा कालावधीचे निकाल तुलनात्मक असतील. सुसंगतता वैयक्तिक पूर्वाग्रह काढून टाकते आणि तुलनात्मक परिणाम मिळविण्यात मदत करते. तसेच दोन संस्थांच्या आर्थिक निकालांची तुलना फक्त अर्थपूर्ण ठरेल जेव्हाच वित्तीय स्टेटमेन्ट तयार करण्यामध्ये अशा प्रकारच्या लेखा पद्धती आणि धोरणे स्वीकारली जातील.

तथापि, सातत्य लेखा धोरणांमध्ये बदल करण्यास प्रतिबंधित करत नाही. आवश्यक ते बदल त्यांच्या संपूर्ण व्यवसायाच्या आर्थिक परिणामावर होणारे संभाव्य परिणाम दर्शविणारी आर्थिक स्टेटमेन्टमध्ये सादर करून पूर्णपणे प्रकट केली जातात.

३.११ पुराणमतवाद (कन्सेर्व्हेटिझम)

पुराणमतवादाची संकल्पना (ज्याला 'विवेक' देखील म्हटले जाते) लेखाच्या पुस्तकात व्यवहारांची नोंद करण्यासाठी मार्गदर्शन प्रदान करते आणि सुरक्षित खेळण्याच्या धोरणावर आधारित आहे. संकल्पनेत नमूद केले आहे की उत्पन्नाची जाणीव करण्यासाठी जागरूक दृष्टिकोन स्वीकारला पाहिजे जेणेकरून एंटरप्राइझच्या नफ्यात जास्त वाढ होणार नाही. जर ठरवलेला नफा वास्तविकपेक्षा अधिक असेल तर त्याचा फायदा भांडवलाच्या बाहेर वाटप होऊ शकेल, जे न्याय्य नाही कारण यामुळे एंटरप्राइझची भांडवल कमी होईल.

पुराणमतवादाच्या संकल्पनेत आवश्यक आहे की नफ्याची नोंद होईपर्यंत नोंदविली जाऊ नये परंतु सर्व हानी, अगदी दूरदूरची शक्यता असलेल्यांनाही हिशोबच्या पुस्तकात दिली जावी. स्पष्ट करण्यासाठी, किंमत किंवा बाजार मूल्य जे कमी असेल त्या किंमतीचे क्लोजिंग स्टॉक; संशयास्पद कर्जाची तरतूद करणे, कर्जदारांवर सूट देणे; लेखाच्या पुस्तकातून सद्भावना, पेटंट इत्यादी अमूर्त मालमत्ता लिहिणे ही

पुराणमतवादाच्या तत्त्वाच्या वापराची काही उदाहरणे आहेत. अशा प्रकारे, जर खरेदी केलेल्या वस्तूचे बाजार मूल्य खाली आले असेल तर पुस्तकातील किमतीच्या किंमतीला स्टॉक दर्शविला जाईल पण जर बाजार मूल्य वाढले असेल तर स्टॉक विकल्या शिवाय नफा नोंदविला जाणार नाही. नफ्याची नोंद होईपर्यंत नोंदविली जाऊ नये परंतु सर्व हानी, अगदी दूरदूरची शक्यता असलेल्यांनाही हिशोबच्या पुस्तकात दिली जावी यालाच कन्सेव्हॅटिव्हम दृष्टिकोन म्हणतात. हा दृष्टिकोन हे लेखा कारांनी स्वीकारलेल्या सामान्यतः निराशावादी मनोवृत्तीचे प्रतिबिंबितं करणारे असू शकते परंतु ते अनिश्चिततेशी वागण्याचा आणि फर्मच्या मालमत्तेच्या अवांछित वितरणापासून सावकारांच्या हिताचे रक्षण करण्याचा एक महत्त्वाचा मार्ग आहे. तथापि, मालमत्तेचे मूल्य कमी करण्याच्या जाणीवपूर्वक प्रयत्नांना परावृत्त केले पाहिजे कारण यामुळे छुपे नफा होईल, ज्यास गुप्त राखीव म्हणतात.

३.१२ भौतिकता (मटेरिअलिटी)

भौतिकतेच्या संकल्पने साठी लेखा भौतिक गोष्टींवर लक्ष केंद्रित केले पाहिजे. उत्पन्नाच्या निर्धारणामध्ये तथ्य नसलेल्या गोष्टी रिकॉर्ड करण्यात आणि सादर करण्यात प्रयत्न वाया घालवू नये. येथे उद्भवणारा प्रश्न म्हणजे भौतिक वस्तुस्थिती काय आहे. एखाद्या वस्तुस्थितीची भौतिकता त्याच्या स्वभावावर आणि त्यातील प्रमाणात अवलंबून असते. कोणतीही वस्तुस्थिती भौतिक मानली जाईल जर असा विश्वास असेल की त्याचे ज्ञान वित्तीय विधानांच्या माहितीच्या वापरकर्त्यांच्या निर्णयावर परिणाम करेल. उदाहरणार्थ, नाट्यगृहाची अतिरिक्त क्षमता तयार करण्यासाठी खर्च केलेला पैसा हा वास्तविक वस्तुस्थिती असेल कारण यामुळे भविष्यात उद्यमांची कमाई करण्याची क्षमता वाढणार आहे. त्याचप्रमाणे, घसारा करण्याच्या पद्धतीमध्ये बदल झाल्याची माहिती किंवा नजीकच्या भविष्यकाळात उद्भवण्याची दायित्व असणारी कोणतीही जबाबदारी महत्वपूर्ण माहिती असेल. भौतिक तथ्यांबद्दल अशी सर्व माहिती आर्थिक स्टेटमेन्ट्स आणि त्या सहित नोट्स द्वारे उघड केली जावी जेणेकरून वापरकर्ते सुलभ निर्णय घेऊ शकतील. विशिष्ट प्रकरणांमध्ये, जेव्हा गुंतलेली रक्कम फारच कमी असते तेव्हा लेखाच्या तत्त्वांचे काटेकोरपणे पालन करणे आवश्यक नसते. उदाहरणार्थ, इरेझर, पेन्सिल, स्केल इत्यादींचा साठा मालमत्ता म्हणून दर्शविला जात नाही, लेखा कालावधीत स्टेशनरीची कितीही रक्कम खरेदी केली जाते, त्या कालावधीचा खर्च मानला जातो, वापरला किंवा नाही. खर्च केलेली रक्कम महसूल खर्चाची मानली जाते आणि वर्षाच्या नफा-तोटा खात्यात घेतली जाते ज्यामध्ये हा खर्च दाखवला जातो.

३.१३ उद्दीष्टता: वस्तुस्थिती (ऑब्जेक्टिव्हिटी)

वस्तुनिष्ठतेच्या संकल्पनेमध्ये लेखा व्यवहार आणि लेखाकार आणि इतरांच्या पक्षपाती पासून मुक्तपणे उद्दीष्टित रिकॉर्ड केले जाणे आवश्यक आहे. जेव्हा प्रत्येक व्यवहार सत्यापित करण्यायोग्य दस्तऐवज किंवा

व्हाउचरद्वारे समर्थित असेल तेव्हा हे शक्य आहे. उदाहरणार्थ, साहित्य खरेदीसाठी केलेल्या व्यवहारास पैसे दिलेल्या रोख पावती द्वारे पाठिंबा दर्शविला जाऊ शकतो किंवा इनव्हॉईस कॉपी व डिलिव्हरी चालान, जर ते क्रेडिटवर खरेदी केले असेल तर पाठिंबा दर्शविला जाऊ शकतो. त्याचप्रमाणे, मशीन खरेदीसाठी दिलेल्या रकमेची पावती मशीनच्या किंमतीसाठी कागदोपत्री पुरावा बनते आणि या व्यवहाराची पडताळणी करण्यासाठी एक आधार प्रदान करते. लेखा व्यवहाराचे रेकॉर्डिंगचा आधार म्हणून 'हिस्टोरिकल कॉस्ट' स्वीकारण्यामागे एक कारण म्हणजे त्याद्वारे ऑब्जेक्टिव्हिटीच्या तत्त्वाचे पालन करणे शक्य झाले. वर सांगितल्या प्रमाणे, मालमत्तेसाठी प्रत्यक्षात दिलेली किंमत कागदपत्रांमधून सत्यापित केली जाऊ शकते परंतु प्रत्यक्षात विक्री होईपर्यंत मालमत्तेचे बाजार मूल्य निश्चित करणे फार अवघड आहे. इतकेच नाही तर, बाजार मूल्य व्यक्तीनुसार आणि एका ठिकानावरून दुसऱ्या ठिकाणी बदलू शकते आणि जर असे मूल्य अकाउंटिंगच्या उद्देशाने स्वीकारले गेले तर 'ऑब्जेक्टिव्हिटी' राखली जाऊ शकत नाही.

4. सारांश

४.१ सामान्यतः स्वीकारलेले लेखा सिद्धांत (जीएएपी):

सर्व साधारणपणे स्वीकारलेले लेखा सिद्धांत वित्तीय स्टेटमेंट तयार करणे आणि सादरीकरणात एकरूपता आणण्यासाठी व्यवसायाच्या व्यवहाराची नोंद ठेवण्यासाठी आणि अहवाल देण्यासाठी अवलंबिलेले नियम किंवा मार्गदर्शक तत्त्वे संदर्भात करतात. या तत्त्वांना लेखा नियंत्रण म्हणून देखील संबोधले जाते.

४.२ मूलभूत लेखाविषयक संकल्पना: (बेसिक अकाउंटिंग कन्सेप्ट):

मूलभूत लेखा संकल्पनांना मूलभूत कल्पना किंवा वित्तीय लेखाचा सिद्धांत आणि सराव या मूलभूत धारणा म्हणून संबोधले जाते आणि ते मोजणीच्या क्रियाकलापांचे व्यापक नियम आहेत.

४.३ व्यवसाय अस्तित्व: (बीझनेस एंटीटी)

ही संकल्पना गृहित धरते की व्यवसायाचे त्याच्या मालकांपेक्षा वेगळे आणि स्वतंत्र अस्तित्व आहे. अशा प्रकारे, हिशेब करण्याच्या उद्देशाने व्यवसाय आणि त्यातील मालकांना दोन स्वतंत्र घटक म्हणून मानले जाईल.

४.४ पैशाचे मापन (मनी मेझरमेन्ट)

पैशाचे मोजमाप पैशाच्या मोजमापांमधे अझूरिमेंटची संकल्पना असे सांगते की केवळ पैशाच्या बाबतीत व्यक्त होणाऱ्या एखाद्या संस्थेमधील व्यवहार आणि घडामोडी ही लेख पुस्तकात नोंदविली जावीत. तसेच व्यवहाराची नोंदी भौतिक युनिटमध्ये नसून आर्थिक युनिटमध्ये ठेवावी लागतात.

४.५ सुस्थितीतील उपक्रम (गोइंग कॉन्सर्न):

सुस्थितीतील उपक्रम (गोडंग कॉन्सर्न) संकल्पना अशी गृहीत धरते की एक व्यावसायिक फर्म आपले कार्य अनिश्चित काळासाठी (बर्याच काळासाठी) चालू ठेवेल आणि नजीकच्या भविष्यात त्यास वगळण्यात येणार नाही.

४.६ लेखा कालावधी: (अकाउंटिंग पिरियड)

लेखा कालावधी म्हणजे त्या कालावधी च्या शेवटला एखाद्या व्यवसायाला नफा मिळाला की तोटा झाला आणि त्याच्या मालमत्ता व दायित्वांचे स्थान नेमके काय आहे हे जाणून घेण्यासाठी तयार केले जाते.

४.७ किंमत संकल्पन (कॉस्ट कन्सेप्ट)

किंमतीची संकल्पना आवश्यक आहे की सर्व मालमत्ता त्यांच्या किंमतीवर खात्यांच्या पुस्तकात नोंदविल्या जातील, ज्यात संपादन, वाहतूक, स्थापना आणि मालमत्ता वापरण्यासाठी तयार करण्याचा खर्च समाविष्ट आहे.

४.८ ड्युअल आस्पेक्ट: दुहेरी पैलू

या संकल्पनेत असे म्हटले आहे की प्रत्येक खात्यावर विविध खात्यांवर दुहेरी प्रभाव असतो:

$$\text{मालमत्ता} = \text{देयता} + \text{भांडवल}$$

४.९ महसूल ओळख महसूल मान्यता:(रेव्हिन्यू रेकग्निशन)

या संकल्पनेत आवश्यक आहे की जेव्हा व्यवसायाच्या व्यवहारासाठी मिळणारा कायदेशीर अधिकार उद्भवला जातो तेव्हा प्राप्त झालेल्या प्राप्तीचा विचार केला पाहिजे.

४.१० जुळणी:(मॅटचिंग कन्सेप्ट)

जुळविण्याची संकल्पना यावर जोर देते की हे उत्पन्न मिळवण्यासाठी लागणारा महसूल आणि खर्च समान लेखा कालावधीचा असणे आवश्यक आहे.

४.११ पूर्ण प्रकटीकरण :(फुल्ल डिस्क्लोजर)

या संकल्पनेची आवश्यकता आहे की एंटरप्राइझच्या आर्थिक कामगिरीशी संबंधित सर्व सामग्री आणि संबंधित तथ्ये आर्थिक स्टेटमेन्ट्स आणि त्यांच्या एकात्मिक तळटीपांमध्ये पूर्णपणे आणि पूर्णपणे उघड केली जाणे आवश्यक आहे.

४.१२ सुसंगतता:(कॉन्सिस्टन्सी)

या संकल्पनांमध्ये असे म्हटले आहे की लेखा धोरणे आणि उद्योगांनी अनुसरण केलेल्या पद्धती सर्व काळात एक सारख्या आणि सुसंगत असाव्यात जेणेकरून परिणाम तुलना करता येतील.

४.१३ कंझर्व्हेंटिझम:

या संकल्पनेत आवश्यक आहे की व्यवसायातील व्यवहार अशा प्रकारे रेकॉर्ड केले जावे की नफ्यावर अतिरेक होऊ नये. सर्व अपेक्षित नुकसानांचा हिशेब द्यावा परंतु सर्व अवास्तव नफ्याकडे दुर्लक्ष केले पाहिजे.

४.१४ भौतिकता: (मटेरिअलिटी)

भौतिकताया संकल्पने नुसार लेखांकन भौतिक गोष्टींवर लक्ष केंद्रित केले पाहिजे. जर एखादी गोष्ट योग्य पद्धतीने शहाणे गुंतवणूकदार किंवा कर्ज दाराच्या निर्णयांवर अवलंबून असेल तर ती आर्थिकदृष्ट्या समजली पाहिजे आणि आर्थिक निवेदनात दर्शवली पाहिजे.

४.१५ उद्दीष्टता: (ऑब्जेक्टिव्हिटी)

या संकल्पने नुसार लेखा व्यवहार त्या पद्धतीने रेकॉर्ड केले पाहिजेत जेणेकरून ते अकाउंटंट्स आणि इतरांच्या पक्षपाती पासून मुक्त असेल.